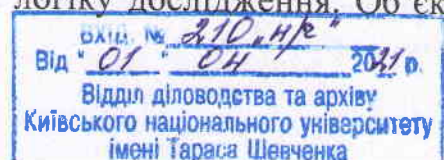

Відгук
офіційного опонента на дисертацію
Щиголь Ірини Василівни
«Українське письменство як соціально-професійна група: історико-соціальна динаміка становлення (кінець XVIII - початок XX століття)»,
подану до захисту у спеціалізовану вчену раду Д 26.001.30
в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка
на здобуття
ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю
22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Тематика, яка знаходиться в центрі уваги дисертаційного дослідження І.В. Щиголь, є безумовно актуальною, зберігаючи при цьому й певну парадоксальність. З одного боку, тематика літератури як важливого простору культурного будівництва – принципово звична для соціальної гуманітаристики (так само, як і дослідження поля літератури – цілком конвенційний предмет для соціологічних досліджень). З іншого боку, ми досі можемо говорити про недостатню розробленість такого роду проблематики в українській науці й для українського матеріалу – особливо якщо говорити про ті дослідження, які стосувалися б не стільки персональних доль окремих митців, а саме рівня синтетичного знання про становлення літератури, про взаємодію в цьому полі різномірних соціальних груп. Саме тому тема дисертації І.В. Щиголь є безсумнівно актуальною – до того ж, звертає на себе увагу й дослідницька позиція дисертантки, яка вбачає необхідність розглядати не лише структурні особливості письменництва як соціальної та професійної групи, а й зафіксувати динаміку як самих цих груп, так і взаємодій та змінностей внутрішньогрупових та суспільних чинників, що формували унікальне та типове в українському письменництві.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їхня достовірність та новизна. Структура дисертаційної роботи відповідає поставленим завданням, які, в свою чергу, цілком дозволяють розкрити концептуальний задум та логіку дослідження. Об'єкт,

предмет, мету та завдання дисертаційної роботи можна характеризувати як логічні, виважені й обґрунтовані, структура дисертації є в цілому адекватною зазначеній темі роботи та поставленим завданням. Достовірність поданих теоретичних положень і наукових фактів підтверджується проведеними дисертанткою емпіричними дослідженнями, побудовою авторської дослідницької концепції з використанням значного обсягу вітчизняної та зарубіжної фахової літератури. Найсуттєвіші наукові результати, отримані особисто здобувачкою, як і їхня новизна, визначаються, зокрема, тим, що в дисертаційній роботі вперше у вітчизняній соціологічній науці показано генезу становлення соціально-професійної групи українського письменства як творчої професії в колоніально-політичних умовах двох політичних проектів: Російської імперії та СРСР, а в сенсі розбудови дослідницького інструментарію специфічних соціально-професійних груп обґрунтовано використання фактору наявності грошової нагороди в якості індикатора професійної діяльності та маркера становлення письменства як професійної групи. Також показано гносеологічні можливості застосування аналізу біографічно-літературних даних для підтвердження статусу сформованої соціально-професійної групи, що дає можливість створювати колективну біографію письменства та прослідковувати характерні взаємовпливи письменників (як своєї культурної та професійної групи) та соціуму. Те, що потенціал даних концептів показано в просторі двох пов'язаних хронологічно, але максимально специфічних соціально-політичних формацій (Російської імперії та СРСР), дає можливість встановити загальні межі (а в чомусь – і обмеження) даної концептуальної схеми.

Оскільки метою дослідження визначено встановлення "евристичного потенціалу реконструкції шляху становлення та визнання українського письменства як соціально-професійної групи" (стор. 15), яка проводиться соціологічними методами (на межі міждисциплінарних досліджень), важливим стає перший розділ роботи, присвячений створенню теоретичного інструментарію, який в подальшому використовується дисертанткою для

розгляду конкретики професіоналізації українського письменства. Відповідно, у двох підрозділах тут розглядаються, по-перше, базові підходи до вивчення письменства як соціального феномена (стор. 25-51) та, по-друге, можливості, що їх надає соціологічним дослідженням біографічний метод (стор. 52-66). Поділяючи актуальні для дисертаційної роботи базові підходи, які вивчають письменство з точки зору соціологічної перспективи, на класичні та сучасні, дисертантка створює своєрідну перспективу традицій соціологічної роботи із такими специфічними групами як митці, та презентує ті підходи, які, на її думку, можуть служити інструментальною базою для вказаної нею дослідницької перспективи. Зокрема, дисертантка послідовно працює із двома "контурами", простір яких дозволив би об'ємно та містко досліджувати письменство як соціологічне явище: із "зовнішнім", презентованим дослідницькими схемами, які вивчають *обставини* існування письменництва, та "внутрішніми", що звертаються до особливостей та *рис* письменництва як соціальної групи та професії (стор. 29-33).

Важливим для дисертації є встановлення формальних критеріїв, які дозволяли б сприймати письменство у логіці професійної групи, зокрема – виокремлення фактору гонорару не лише в якості економічного, але і в якості символічного факту, який надає можливості соціальному суб'єкту сприймати свою креативну діяльність в логіці професіоналізації. Одним з базових дослідницьких інструментів в цьому випадку для дисертантки стає теорія капіталів П. Бурдьє – а відтак, принципово важливим стає опис того, яким саме чином теоретична схема Бурдьє була трансформована для потреб дисертаційного дослідження. Текст дисертації дає достатній обсяг матеріалу щодо цього (стор. 44-48), що дозволяє оцінити евристичний потенціал запропонованого дослідницею пізнавального інструменту (інструменту до певної міри дискусійного, але авторська позиція в цьому випадку проявляється чітко і послідовно, що є беззаперечним плюсом). Цікавими є ідеї авторки дисертації щодо необхідностей трансформування дослідницьких схем П. Бурдьє при використанні їх щодо українського матеріалу – в

контексті необхідності сприймати українську культуру межі XIX-XX століть в логіці теорій взаємин домінуючої та колоніальної культур.

Другим важливим інструментом даного дослідження є використання біографічного методу для створення "колективної біографії" письменства як специфічної соціально-професійної групи (стор. 65-66). Презентація його в якості одного з теоретичних контурів дослідження, як на нашу думку, присутня дещо тезово, але цілком дає можливість скласти враження про дослідницькі процедури, що є важливими для авторського простору дослідження.

Другий та третій розділи роботи присвячені конкретиці становлення та розвитку українського письменства як соціально-професійної групи в умовах двох різнорідних соціокультурних та політичних ситуацій: за часів Російської імперії (і почасти – враховуючи соціокультурний фон та обставини культурної політики Австро-Угорської імперії, яка мала вплив на ці процеси) – та в умовах Радянського Союзу. Підрозділ *2.1. Соціально-історичні передумови становлення українського письменства як соціально-професійної групи* дозволяє зафіксувати можливості роботи авторського методологічного інструментарію; зокрема, в підрозділі розглянуто логіку як становлення письменницької діяльності українських авторів, так і надано загальну картину впливів на цей процес з боку загальніших "полів літератури" та позалітературних факторів (як то соціальної та культурної політики в межах Російської і – почасти – Австро-Угорської імперій тощо). По суті, це створює фактологічний фундамент для подальшої дослідницької роботи в межах дисертації, оскільки підрозділи 2.2. ("*Соціально-економічна проблематика літературно-видавничих відносин*") та 2.3. ("*Динаміка соціально-професійного становлення українського письменництва*") працюють із схемами становлення українського письменства як специфічної соціальної групи в полі культури. Зокрема, у підрозділі 2.2. розглядається логіка взаємин українського письменства та суміжних груп, взаємозалежних у культурному полі – зокрема, діяльність по виданню текстів (перш за все –

логіка виходу літературної періодики та її контактів із гроном авторів). Головною проблемою, яка є принципово важливою для дисертантки, є питання економічних взаємин поміж видавцями та письменством, оскільки саме цей фактор у логіці дослідження є базовим щодо вирішення питання про перетворення "аматорів-від-пера" в професійну соціальну групу (із специфічними практиками та габітусом). Саме ця проблема стає основною для підрозділу 2.3. – і дозволяє оцінити дієвість авторського підходу до досліджуваної проблематики. Цікавим є широкий історико-фактографічний матеріал, який отримує в роботі доволі незвичну для себе суто соціологічну інтерпретацію, що, безумовно, є ознакою ретельної авторської роботи. Одночасно, цей підрозділ дозволяє говорити про необхідність подальшого поглиблення запропонованого авторкою підходу, і зокрема – в тому, що стосується специфічного функціонування пов'язаних із письменством соціальних груп та форм діяльності, що виникають навколо творчої активності (зокрема, мова могла б йти про дистанції між видавничою діяльністю на рівні книжкового видавництва та періодики; про особливості поза видавничої підтримки творчої діяльності в українському культурному полі тощо).

Сенс третього розділу, як він представлений в роботі, – розкрити через використання біографічного методу особливості становлення та побуту українського письменства як цілісної соціально-професійної групи. Найважливішим тут, як наш погляд, є підрозділ 2.2. *"Літературно-біографічний портрет українського письменства як соціально-професійної спільноти (1920-30-ті рр.)"*, оскільки саме він по-перше, дає можливість зрозуміти, яким чином працює запропонований авторкою метод дослідження (використання біографічних даних для створення групового портрету спеціалізованої мережі соціальних акторів у полі літератури), а по-друге – дозволяє фіксувати певні методологічні складнощі, пов'язані з використанням обраного дослідницею інструментарію. Мова, як на нашу думку, тут йде не стільки про саму методику роботи із матеріалом – в цьому

випадку запропонований підхід та методи дисертантки здаються нам цікавими та вартими уваги, – скільки про проблеми джерельного характеру, бо саме в цьому випадку, резони, наведені в дисертації (стор. 126-127), видаються нам дискусійними. Втім, їхня чіткість та методологічна послідовність роблять, на нашу думку, можливу дискусію плідною, що є беззаперечним плюсом. В цілому ж, наведені емпіричні дані дають можливість створити цілісну картину досліджуваного явища та отримати верифікований результат, який має беззаперечну наукову вагу.

Повнота викладення результатів дисертаційної роботи в опублікованих працях. Ознайомлення з дисертацією й авторефератом дає підстави стверджувати, що результати проведеного дослідження належним чином висвітлені у статтях у наукових фахових виданнях, в тому числі тих, які включені до наукометричних баз даних, у науково-методичних працях та матеріалах конференцій. Праць, які відображають основні наукові результати дисертації – 16, з яких 6 наукових статей у фахових виданнях із соціології та 2 – у виданнях, внесених до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus; 7 публікацій засвідчують апробацію результатів дисертаційного дослідження, 3 – додатково засвідчують результати розробок, з яких 1 – у закордонному виданні з питань новітньої культури та історії. Публікації розкривають всі основні положення дисертації та повністю відповідають заявленій науковій спеціальності. Зміст автореферату ідентичний структурі та висновкам дисертаційної роботи, відображає основні результати дослідження та авторський підхід до викладення матеріалу

Значущість дослідження для науки і практики, впровадження наукових результатів, напрями їх подальшого використання. На нашу думку представлене до захисту дисертаційне дослідження сприяє формуванню соціально-історичного розуміння феномену становлення українського письменства саме як специфічної (і цілісної) соціально-професійної групи, що має особливу цінність в практичному розрізі, оскільки усвідомлення прийдешнього є важливим для цілісного сприйняття

суспільством самого себе та для цілеспрямованих соціальних практик на рівні суспільної взаємодії в момент теперішнього часу. Доцільним є використання матеріалів дисертації при викладанні навчальних курсів: «Соціологія культури», «Соціологія соціальної сфери», «Соціологія повсякденності», а також при підготовці підручників і навчальних посібників з цих курсів.

Дискусійні положення та зауваження.

1. При ретельному та послідовному описі поля української літератури в двох ситуаціях її існування (за умов, характерних для царської Росії, та за умов кардинальних соціальних трансформацій в радянському просторі 1920-1930-х років), авторка все ж, як на нашу думку, залишається щодо досліджуваних об'єкту та предмету роботи в логіці певного "екзистенційного розриву", фіксуючи кожен з цих етапів як цілком самодостатній та самостійний (при цьому, навіть фіксуючи існування низки фігур, діяльність та творчість яких цілком послідовно пов'язує ці два періоди: зокр., стор. 122-123, 134-136 тощо). Такого роду підхід, при всій його зрозумілості, здається нам дещо ризикованим саме в сенсі можливостей аналізу становлення українського письменництва (в якості цілісного процесу, із кількома етапами та плинною логікою зміни – але й пов'язаності – такого роду етапів).

2. Авторка цілком слушно звертає увагу на те, що найбільш представницькі теоретичні механізми, що використовуються соціологією при роботі із дослідженнями поля літератури (і культури в цілому) мають відношення до домінантних культур (с. 13-14), в той час як такого ж роду дослідження на українському ґрунті потребували б переозначення як досліджуваного явища, так і інструментів по його вивченню у межах логіки теорії колоніальної культури. Але зауважимо, що на рівні тексту дисертації через це виникають певні колізії, зокрема: а) майже цілковито за межами авторського дослідження залишається опис інструментарію та використання напрацьованих підходів до вивчення колоніальних культур та б) висновки щодо цього важливого для логіки дисертаційного дослідження моменту, що

характеризує українське письменництво, залишається лише пунктирно наміченим, потребуючи більшої уваги.

3. Відмічаючи логічність використання для потреб проведеного дослідження методології П. Бурдье, на якому наголошує авторка (і яке вона цілком вдало адаптує для потреб роботи: див. стор. 43-47), не можемо не зауважити й певні лакуни у використанні даної теорії, що, як на нашу думку, звужують дослідницькі можливості роботи; зокрема, поза зоною уваги дисертантки майже цілком залишається логіка взаємодії письменницьких груп (в умовах українського поля літератури) із суміжними – та важливими, як за теорією П. Бурдье, – агентами: наприклад, критиками, читацькими аудиторіями тощо. Одночасно зазначимо, що логіка трансформацій актуальних для дослідження соціальних позицій агентів в полі культури (літератури зокрема), змінність їхньої позиції за осями "ордотоксія-гетеородоксія" чи "економічний-символічний капітал" здається доволі цікавим інструментом для дослідження проблематики, зазначеної в дисертації – а саме в логіці складного процесу змін логіки гри домінуючої/колоніальної літератури у взаємопов'язаних просторах: "імперському" (якому присвячено другий розділ роботи) та "радянському" (проаналізованому в третьому розділі дисертації).

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Вищезазначений аналіз дає підстави вважати, що дисертаційна робота Щиголь Ірини Василівни «Українське письменство як соціально-професійна група: історико-соціальна динаміка становлення (кінець XVIII - початок XX століття)», подана до захисту у спеціалізовану вчену раду Д 26.001.30 в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на здобуття ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології, містить нові, науково обґрунтовані результати, виконана на високому теоретико-методологічному рівні. Текст дисертації вдало структурований, викладення змісту роботи зроблено грамотно, професійно, логічно, послідовно, достатньо аргументовано. Спрямованість

науково-практичних конференцій, де відбувалася апробація дисертації, характер статей, у яких відображено положення дисертації, мають безпосереднє відношення до проблематики, розглянутої в дисертації.

Загальний висновок. Дисертація Щиголь Ірини Василівни «Українське письменство як соціально-професійна група: історико-соціальна динаміка становлення (кінець XVIII - початок XX століття)» є самостійним, авторським, завершеним дослідженням, відповідає спеціальності та повністю відповідає вимогам нормативних документів щодо кандидатських дисертацій, зокрема п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами), ухваленого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її авторка, Щиголь Ірина Василівна, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара
(м. Дніпро)

С.В. Легеза

Підпис Легези С.В. – «засвідчую»
Вчений секретар Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара

Т.В.Ходанен

